

КОНТЕКСТИ БІОГРАФІЧНОГО СВІТУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

<https://doi.org/10.15407/ub.23.262>

УДК 821.161.2'05.09(092)

Марія Василівна МОКЛИЦЯ,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна)
<http://orcid.org/0000-0001-7984-4377>
moklytsja@gmail.com

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ВНУТРІШНЬОЇ БІОГРАФІЇ: ЕПІСТОЛЯРІЙ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Мета: з'ясувати причини відсутності наукової біографії Лесі Українки за достатньої кількості біографічних матеріалів; довести потребу запровадити поняття «внутрішньої біографії». **Методологія дослідження:** запропоновано активізувати психоаналітичний підхід до матеріалів внутрішньої біографії, які виявляють себе в его-документах, у багатому й розмаїтому епістолярії Лесі Українки. **Наукова новизна** полягає в концепції «внутрішньої біографії»; запропоновано фактаж подій у житті узгоджувати з внутрішньою біографією, яку можна змоделювати на основі его-документів з використанням психоаналізу. Ідеться про використання методу З. Фрейда, застосованого в праці «Томас Вудро Вільсон. 28-й президент США» як базового для біографістики. **Висновки.** Сучасна наукова біографія може постати лише внаслідок узгодження зовнішнього і внутрішнього життя її об'єкта і суб'єкта. Документи, які підтверджують факти зовнішньої біографії, не мають дисонувати з документами іншого гатунку: епістолярієм, щоденником, мемуарами, художніми текстами біографічного характеру тощо (усім, що можна визначити як его-документ), тими текстами, які засвідчують погляд на життєві події зсередини, указують на важливий фрагмент внутрішньої біографії. Для об'єктивного бачення суб'єктивних матеріалів пропонуємо застосувати не лише психоаналітичну методологію, а й лінгвістично-літературознавчий аналіз. Адже тексти листів письменниці — це органічна частина її художньої творчості, особливо в царині мовлення, авторського стилю. Тому біографічний наратив розміщується в епістолярії на глибшому рівні, підтекстовому чи надтекстовому. На від-

міну від автобіографії, яка раціонально припасовується до потреб жанру, епістолярій виявляє значно глибші сфери внутрішнього життя, переважно несвідомі чи емоційно-інтуїтивні. Також в епістолярії широко представлені самоаналіз, самокритика, рефлексія з приводу тих чи інших подій — усе це важливі фрагменти внутрішньої біографії Лесі Українки.

Ключові слова: наукова біографія, зовнішня біографія, внутрішня біографія, автобіографія, психоаналіз, біографічний наратив, его-документ.

Дослідники творчості Лесі Українки вважають, що її наукова біографія ще не написана. Це твердження ніби зрозуміле: чим масштабніша особистість, тим важче досягти тієї об'єктивності, якої потребує наукова біографія. І все ж це твердження просить якогось ширшого пояснення з огляду на цілком достатню кількість біографічних матеріалів. Чому не вважають науковою біографію, написану О. Косач-Кривинюк? У ній об'єктивність і науковий підхід підкреслені жанровим визначенням: хронологія [3]. Чи не є абсолютно науковою, базованою винятково на документах, книга М. Мороза «Літопис життя та творчості Лесі Українки» (Київ, 1992)? Або книга текстолога Л. Мірошниченко [4]? Існує величезний епістолярій родини Косачів-Драгоманових, хоч і проріджений лихими історичними подіями, але достатній, аби не лишити присутніх лакун, є спогади і членів родини, і багатьох сучасників, є задокументовані факти співпраці з журналами, видавництвами, факти першодруків і прижиттєвих видань тощо (часткове уявлення про обшири збереженого дають книжки, підготовлені до видання Т. Скрипкою — біографом Лесі Українки [6, 7, 8]). Що, власне, стоїть на заваді?

Можна припустити, що десь на задньому плані, рідко названий, окреслюється прикрий факт — немає автобіографії, того документа, із яким зазвичай лесезнавці звіряють науковий біографічний наратив. Потрібне визнання фактажу як достовірного тією особою, якій ця біографія належить, — це ніби підтвердження легітимності. Дивний і винятковий спротив Лесі Українки щодо оприлюднення біографічних матеріалів, який вона послідовно чинила все життя, насамперед потребує пояснень для кожного потенційного біографа.

Історія біографічного жанру сягає найдавніших часів, уже античні автори життєписами славетних осіб збирали велику кількість шанувальників. Середньовіччя закріпило цей інтерес постатями святих великомучеників, згодом — уславлених лицарів-хрестоносців. Життєписи були актуальним жанром у часи пізнього Середньовіччя і в добу Ренесансу. Варто зауважити, що письменники

у всі часи актуалізували інтерес до жанру біографії, допоки самі не стали найбільш важливими дійовими особами цього жанру.

Власне науковий підхід до написання біографій письменників можна починати від біографічної школи Ш. Сент-Бева. Але ще раніше романтики започаткували поглиблений інтерес до біографій відомих історичних осіб (Наполеон) чи митців (Гете). Цікавим збігом є постання в Європі в унісон із поширенням біографічного методу в другій половині XIX ст. так званого шекспірівського питання, суть якого нібито стосується лише проблеми авторства, але відсутність достатньої кількості біографічних матеріалів стимулювала пошуки науковців і спричинила появу низки біографій Шекспіра, переважно полемічного характеру. Із одного боку, ці процеси лягли в основу біографістики як наукової галузі, із другого — окреслили глибинну проблемність завдання.

Позитивісти вірили в об'єктивність документів і складність створення наукової біографії вбачали лише в тому, що для цього не було потрібної кількості чи якості документів. Але зовсім інший урок із цього популярного жанру взяли представники модернізму, особливо на першому, символістсько-імпресіоністському етапі. Митці стали активними співавторами власних біографів, — не мало значення, теперішніх чи майбутніх: усе, що на той час здобуло статус біографічного документа, вони почали свідомо «припасовувати» до потреб так званої життєтворчості, свідомо змодельованої біографії. Листи писались як приватна комунікація, але з огляду на їх майбутнє оприлюднення; щоденник, який би буденно-літописний характер він не мав, писався для ймовірних біографів тощо. Що вважати справжнім документом, а що його імітацією, — питання, яке дискутувалось у різних колах, а письменники навіть пародіювали жанр, піддаючи сумніву об'єктивність будь-якої біографії («Орландо» В. Вульф).

Важливе слово в цій справі сказав Зігмунд Фройд, спочатку оприлюдненням історій лікування дитячих неврозів, далі скандальними біографіями відомих осіб: Шекспіра, Леонардо да Вінчі, Достоевського, зрештою — долучившись до роботи над життєписом президента Вудро Вільсона. Співавторство з професійним біографом Вільямом Буллїтом, який мав повний доступ до всіх біографічних документів та особисто знав президента, за зізнанням самого Фройда, було для нього корисним, змусило бути максимально виваженим у висновках. У передмові до книжки В. Буллїт так схарактеризував роль психоаналітика в написанні

цієї біографії: «Дотримуватися фактів, куди вони б не приводили, потребує хоробрості, на яку здатні небагато чоловіків. З. Фройд мав сміливість простежувати факти до глибин людської свідомості й описувати ті бажання, які міг розпізнати в надрах несвідомого»¹. Робота над книжкою тривала 10 років, усі зусилля переважно були витрачені на фактаж, який відбирався зі скрупульозно вивчених біографічних матеріалів: від офіційних документів, які засвідчували діяльність президента, і до численних біографій різних авторів, які з'явилися на час написання книжки. Важливо, що Фройд наполіг на жанровому визначенні: психологічне дослідження (а не психоаналітичне). Зрілий вчений на схилі життя виокремив зі своїх численних ідей перевірені часом і практикою, ті, які він схильний був вважати аксіомами психології.

У передмові до книги Фройд зауважив: «Коли автор висловлює свою думку про історичну особу, він зазвичай від початку запевнює своїх читачів у тому, що намагався бути об'єктивним і неупередженим, що працював “без гніву і пристрасті”»². А далі вчений зізнався, що насправді був досить упереджений, адже президент Вільсон викликав у нього стійку антипатію. Під час дослідження підстави для антипатії підтвердилися, але загалом ставлення до Вільсона за цей час змінювалося. Завжди перемагало бажання пояснити глибші причини тих чи тих учинків, а не прилаштувати факти під теорію, як це трапляється з насправді упередженими дослідниками, налаштованими або на осуд, або на надмірне піднесення свого об'єкта, або ж на некритичне ставлення, як того потребує традиція вшанування видатних класиків.

І все ж цей унікальний приклад наукової біографії складно використати як зразок іншим науковцям. Треба бути Фройдом, щоб за канвою численних учинків політичного діяча побачити інший, значно важливіший сюжет: внутрішню біографію Вільсона, ту, яка складалася в знаменитому трикутнику батько-мати-дитина. Саме там Фройд вдалося відшукати відповіді на питання, які навіть не намагаються ставити біографи: чому цей діяч учинив саме так, хоча логічно було б вчинити інакше? Гамузом усі нелогічні (прикрі, неморальні, незрозумілі, тощо) вчинки зібрано в параграфі «помилки» або «особливості характеру». Тим часом, як доводить біографія

¹ Фрейд З., Буллит У. С. Томас Вудро Вільсон. 28-й президент США. Психологическое исследование. М. : Прогресс, 1992. С. 3–4.

² Там само. С. 6.

Вудро Вільсона, видима нелогічність учинків указує на розбіжність між зовнішньою і внутрішньою біографією.

Утім, і цю, й інші праці Фройда, дослідження інших авторитетних психоаналітиків доведеться використовувати всім біографам видатних особистостей, які прагнуть об'єктивності: нині вже неможливо вважати науковим відсторонений виклад збережених в історії задокументованих фактів.

У той час, коли біографії митців ставали оригінальною часткою будь-якої творчої особистості (згадаймо, наприклад, скандально відомі біографії сучасників Лесі Українки: Поля Верлена й Артюра Рембо, Оскара Вайльда, Станіслава Пшибишевського чи Олександра Блока), письменниця так оберегала приватний простір від сторонніх поглядів, наче боялась якоїсь ганьби чи зневаги. Це при тім, що родинною історією, яка становить основну частину будь-якої біографії, могла лише пишатися.

Розгляньмо уважніше відоме пояснення свого небажання давати для оприлюднення біографічний матеріал, зроблене в листі до Осипа Маковея 15–16 вересня 1893 р.: «...я стою при своїм у справі “виставляння особи автора на позорище”. Тут, може, говорить більше почуття, ніж теоретичний розум, але ж тим міцніше переконання, чим більше воно залежить від почуття. Я все-таки думаю, що всяка людина має право боронити свою душу й серце, щоб не вривалися туди силоміць чужі люде, немов у свою хату, принаймі поки живе господар тієї хати. Може, кому й гарною здається та хата зверху, але ж то ще не дає права споглядачеві вриватись до хати в середину і цінувати та оглядати все, що в ній є, без дозволу господаря. Нехай уже як господар умре і хата його піде на громадську власність, тоді уже нехай йдуть і цінують все, що від нього зосталось, бо мертвий не встане боронити скарбів своїх.

Що ж до мене власне, то я ж не так знаменита, як Байрон та інші боги літератури, отже, для мене не приклад все те, що Ви говорите про них. Якби так кожного, хто напише книжечку гладких віршів та обійдеться там без брехні, зараз виставляти “на позорище”, то вже хто його зна, чи не було б то чимсь на кшталт інквізиції літературної. Я певна, що тоді ніхто не писав би віршів по “цирості”, бо прийшлося би щохвилини пам'ятати про суворий “аналіз психологічний” неблаганної критики. А вже з такою думкою писати, то все одно, що з камінем на шії через річку плисти» [10, т. 11, с. 223–224].

Біографам варто взяти до уваги кілька істотних моментів цієї палкої «оборони». Боронити душу і серце, щоб не вривалися чужі

люди... Загалом ніби звичайне обстоювання права приватності, але воно не зовсім зрозуміле для того, хто з ранніх літ отримав статус поета. Хіба бути поетом (та навіть і ширше — письменником, митцем) — не означає пускати чужих людей у свою душу і серце? Чому коротка формалізована автобіографія, яка пишеться за правилами журналу і слугує загальною орієнтацією для читача перед сприйняттям творів, тлумачиться як наруга над душею і серцем?

Відповідь можна знайти (за допомогою психоаналізу), занурившись у листування цього самого періоду. Про що йдеться в листах до всіх рідних? Основна наскрізна тема — хвороба. Власне, біографія Лесі Українки на той час складається з усе більш суворих обмежень життєдіяльності, болю, лікарень, лікарів, поїздок із метою лікування і подібного. Хвороба визначає плин життя, настрої і стосунки зі світом. Саме таку біографію юна письменниця категорично відмовляється додавати до власних творів. Що ж до аргументів, які наводяться в листі, то, здається, вона й сама відчуває їх непереконливість. Пояснення надто емоційне й образне, воно приховує підтекст. Звернімо увагу на образ хати, яка може бути гарна зверху, а от ізсередини... Напрошується логічне продовження — може виявитися іншою, негарною, неприбраною, тощо. Але думка перемикається на обурення, що не можна вриватися в гарну зовні хату без дозволу. Насправді гарна зовні хата може провокувати увірватися всередину хіба яких злочинців.

Прозорий алегоризм образу хати підказує, що ж насправді хотіла сказати авторка. Образ хати зовні і зсередини — це, звісно, образ людини, яка у світі і серед людей живе, маючи певний статус, зовнішність, стать, поведінку, при цім її внутрішнє життя може бути цілком іншим, таємним, нікому не відомим. Дивлячись на «хату» зовні, люди бачать усе те, що становить фактаж будь-якої біографії, але не знають, як його сприймав «господар», чому він чинив саме так, а не інакше. Для «господаря» факт є наслідком низки виборів, важливих чи випадкових рішень, історією вагань і внутрішніх конфліктів, для «чужих людей» — єдиним мірилом достовірності.

Леся Українка ставленням до зовнішнього боку свого життя (нецікава біографія, нічого особливого не відбувається), своїм послідовним оберіганням приватності, як ніхто інший, потребує розрізнення внутрішнього і зовнішнього боку біографії. Зовнішній, подієвий, план життя — не первинний, а наслідковий. Основне відбувається у внутрішньому світі митця. А туди всім іншим людям, ясна річ, вхід обмежений. Отже, варто авторам наукових біографій

тримати в полі зору різючу відмінність між зовнішньою біографією (події, вчинки, факти життя, засвідчені сучасниками або документами) і внутрішньою біографією (особливості особистісного становлення, творчого процесу і рефлексії у стосунках із навколишнім світом, які передують вчинкам або корегують їх). Приватна оцінка тих чи тих подій у документах, не призначених для оприлюднення (листи, щоденники та ін.) може стати відправною точкою у переоцінці етапів творчого процесу, у маркуванні тих чи інших подій як дуже важливих чи, навпаки, не надто важливих. Згадаймо радянський період, коли чимало сумлінних науковців працювали над створенням наукових біографій Лесі Українки, які згодом виявилися не надто науковими через непомітні акценти: умовчання або перебільшення важливих для ідеології і не надто важливих для авторки моментів життя. Зауважу водночас, що автори найбільше спотворених через ідеологію біографій, які в ті часи писалися під гаслом «наукова», маніпулювали аж ніяк не домислами чи фантазіями, а виключно фактажем, документами.

Будь-який життєвий епізод обростає реакціями інших людей і втягує особу в численні комунікації. Що означає той факт, що Леся Українка тяжко хворіла з підліткового віку, для будь-якої сторонньої людини, навіть і не чужої, а рідної, як-от мати або метр літератури Франко? Лише одне — тяжку життєву обставину, якій кожна нормальна людина має поспівчувати. Хвора слабосильна дівчина, щоправда, дивним чином у Франка стала зразком для наслідування повносправним чоловікам, але... Леся Українка чинить шалений спротив імовірній поблажливості в оцінюванні її творів, а тим паче нестерпна їй думка про жалість і, відповідно, перебільшена похвала творів зі співчуття до нещасної авторки. Вона воліє бути поцінованою без жодних попуцень.

Чим більше дорослішає, тим глибше письменниця усвідомлює ту безодню, яка ділить життя кожної людини на зовнішнє і внутрішнє. Ніхто вже не піддає сумніву першочергову важливість внутрішнього (усі творчі людські спроможності зароджуються і здійснюються всередині), але зовнішнє все одно залишається мірилом об'єктивності, тобто визначальним для наукового біографізму.

XX ст. принесло в літературу новий біографізм. Біографічна основа будь-якої творчості, доведена біографічною школою, а згодом підтверджена психоаналітичною теорією, відкрила для митців найпривабливіший і водночас найскладніший естетичний об'єкт — власне життя автора. Тому творчий процес пройнявся, а подекуди

й урівнявся з рефлексією, з інтенсивним процесом самопізнання. Зовнішня біографія — лише видима поверхня, за якою ховається значно важливіший і правдивіший життєвий план. За допомогою психоаналізу митці (переважно вже на етапі сюрреалізму й екзистенціалізму, у 1920–1930-ті рр.) почали доводити, що внутрішнє життя людини — це її основна, навіть єдина об'єктивна реальність. Тому література наповнилася художніми творами, по суті, автобіографічного змісту, але з таким відвертим знеціненням фактів зовнішньої біографії, що автобіографія як окремий жанр, белетризований, але вповні документальний, відійшла в минуле. Найвідоміший зразок — роман (або цикл романів) Марселя Пруста «У пошуках утраченого часу». Внутрішня біографія надто часто дисонує із зовнішньою, робить хисткими критерії достовірності, у внутрішньому світі талановитої людини все надто суб'єктивне, неординарне, суперечливе.

Тому автори наукових біографій не дуже тішаться таким матеріалом, охоче відсовують його на полицю до художніх творів, де, звісно, панує уява, фантазія й усі інші непевні процеси, які жодним способом не вписуються в біографічний фактаж.

Але проблема є, і чим ближче до нашого часу, тим частіше активізується. Як мінімум, кожному біографу доводиться зазирати в психоаналітичну теорію, шукаючи відповіді на провокативні питання.

Розкішний епістолярій Лесі Українки, ясна річ, завжди брали до уваги її біографи й дослідники творчості. Скандальні історії, пов'язані з новим прочитанням біографії Лесі Українки (зокрема, стосунки з матір'ю, трактовані з погляду фройдизму Нілою Зборовською [2] та Оксаною Забужко [1], стосунки з Ольгою Кобилянською, трактовані Соломією Павличко [9, с. 39–104] кризь призму сучасних гендерних теорій), виресли з уважного прочитання епістолярію. Листи письменниці, відверті, щирі, емоційні й розсудливі, талановиті і часто захопливі, — це такі безсумнівний життєвий матеріал, достовірний, непідробний. Здається, вони цінніші для біографів, ніж автобіографія, писана на замовлення. Але чомусь будь-яке ширше залучення епістолярію для моделювання приватних стосунків Лесі Українки (а без цього фрагменту жодна біографія не може обійтися) виявляється якщо не скандальною, то дискусійною історією і не наближає науковців до творення біографії, яку переважно коло фахівців визнало б науковою.

Може видатися, що проблема полягає в надто фрагментарному залученні дуже великого за обсягом епістолярію. Із нього мож-

на витягнути не менше десятка розгорнутих історій (часто майже з романними перипетіями) взаємин із важливими для Лесі Українки людьми: матір'ю, дядьком Михайлом Драгомановим, із братом Михайлом, сестрою Ольгою, із родиною загалом, а також з багатьма сучасниками, із якими Лесю Українку поєднували кохання, дружба, спільні справи, інтереси, творчість або життєві обставини. Складність полягає в тому, що листи, так само, як і художні твори, потребують вдумливого коментаря й психоаналітичного розуміння. Часто респонденти, крім слів, користуються натяками і посиланнями на лише їм відомі обставини, уміють читати між рядків і розуміти одне одного без слів. У кожному окремому фрагменті для стороннього читача проступає щось дуже приватне й суб'єктивне, а щоб історія стала об'єктивною, її треба бачити всю цілковито, а потім тлумачити.

Найважливіша частина зовнішньої і внутрішньої біографії — це стосунки з батьками, насамперед із матір'ю. Без урахування всіх складників класичного трикутника «мати — батько — дитина», без розуміння еволюції взаємин між рідними не можливо уявити біографію творчої особистості, адже ті вартісні твори, які увійшли в культуру як визначна національна цінність, виростають насамперед із характеру цих стосунків. Важливо простежити взаємини протягом усього життя, не оминати етапних моментів, тому адекватно прочитати всі тексти епістолярію, які їх стосуються.

Як відомо, стосунки матері і доньки, двох письменниць, емансипованих жінок і активних громадських і політичних діячок, на різних етапах історії тлумачили по-різному. Оминемо сповнений ідеологічних стереотипів радянський період. Діапазон потрактувань останні три десятиліття окреслив два полюси: з одного боку, наголос на авторитаризмі Ольги Петрівни, на її агресивному втручаннях в життя Лесі, зокрема в особисте і творче. З другого боку — акцент на визначних педагогічних здібностях Олени Пчілки, на її материнському подвигу — вона виховала шестеро дітей, кожне з яких стало високоосвіченою, високоморальною, інтелігентною, національно свідомою людиною. А основне — усі реалізували свої таланти і здібності, знайшли своє місце й роль у житті, усупереч перешкодам, які заготували їм історичні події. Неможливо, щоб усі шестеро стали такими не завдяки, а всупереч матері.

Вагомий результат все ж не скасовує численних фактів материнського гніту, про що й свідчить епістолярій Лесі Українки. Наведемо один, здається, зовсім незначний приклад.

«Люба мамочко!

Ти кориш мене, що я не пишу тобі, як ми вернулись з концерту, і т. и., се було так давно і так благополучно пройшло, що я зовсім забула про нього згадати, пишучи до тебе, та й з листів наших видно, що з нами нічого лихого не трапилось. Я в прошлих листах старалась пригадати, про які дрібні факти слід тобі написати, і просто якось не могла згадати, що власне, може тебе турбувати, що може здатись небезпечним для нас. **А потім виходить, що се я вчинила просто якусь злочинство, і ти мене картаєш і сама я картаюся так, аж мені серце болить** (виокремлення наше. — М. М.). Справді, ми виїхали в сей Київ на якусь муку для тебе. Я даю тобі слово честі, що як тільки се для тебе буде спокійніше, то я без жалю покину Київ по першому твоєму листу — коли ти для нас життя не жалуєш, то невже б я мала пожалувати для тебе кийвського життя? Не так уже тут мені пороги рожсами устелені, щоб задля них я не вважала на те, що ти там день і ніч гинеш від турботи і журби. Та й докори твої слухати мені так само тяжко, як тобі ждати листів від нас. Трудно часом поручитись, що от напевне в такий-то день напишу, — часом що несподіване помішає, і тоді, значить, думай, що от віку збавляєш найдорожій в світі людині. Я не винувачу тебе в тому, що ти не можеш спокійніше до сього відноситись, але ж я б хотіла просто знати, що треба зробити, чим порадити, щоб не губити тобі здоров'я. <...> За ціле життя твоє мало платити “скількима стрічками листу”, за нього мало цілого мого життя, — вірь мені чи ні, тільки я б віддала своє життя без жалю ради тебе. Не смійся, що людина, не пишуча листів акуратно, виражає такі почуття, у самих безпечних і навіть нікчемних людей є такі почуття в серці, яким можна вірити і з яких сміялись — безжалісно. Та й таки можна вибачить мені на сей раз, бо за весь час, що ми в Києві, всього раз сталося, що я схибила в листуванні. Більш сього не буде, поки я тут зоставитимусь» (27 грудня 1893 р.) [10, т. 11, с. 253–255].

Скорочуємо цей величезний лист, присвячений палкому виправданню... за пропуск, зроблений донькою в листах до матері, терміном аж десять днів. Ця тема постає в листуванні періодично й щоразу розгортається подібно: мати дорікає, донька виправдовується. Факт у взаєминах очевидний: мати намагалася компенсувати обмежені можливості впливу на доньку через відстань, тому вимагала чіткої підзвітності в листах. При цьому використовується емоційний терор: затримку листа (яка, до речі, частіше траплялася з вини тодішньої пошти) потрактовано як злочинний замах на здоров'я матері.

Так, приклад є аргументом (чи фактом), який підтверджує авторитарність матері. Але... Не так все просто, як це має вигляд з одного чи навіть кількох схожих листів. Свою власну лінію (інколи свідомо, але частіше інтуїтивно), гне і донька. У листах знайдемо велику кількість доказів, що мати для доньки — правдиве боже-ство, що будь-яка завдана їй прикрість відразу приймається як безумовна доньчина провина і викликає щире каяття. Здається, донька готова слідувати всім приписам і вимогам матері, а вже вчасний лист — така дрібниця, про яку й мови не має бути. Але чим далі, тим більше донька дає приводів для нарікань матері.

Леся Українка мала стати лише тінню своєї матері навіть у літературі — такою сильною жінкою була Олена Пчілка, таким незаперечним був її авторитет в очах доньки. Як же сталося, що зрештою мати опинилася в тіні доньки? Про що свідчить цей факт, який не викликає жодного сумніву, бо вже є здійсненим епізодом української культури? Він свідчить про те, що донька змогла непомітно і безболісно відокремитися від обожнюваної матері, піти своїм шляхом і досягнути більшого, зберігаючи глибоку дружбу з нею до кінця життя. Зрештою, ні мати, ні донька не таїли за давних образ одна на одну.

Кожен епізод епістолярного з'ясування стосунків — це конфлікт між бажанням догодити матері, викликати її схвалення чи високу оцінку, і прагненням зробити все по-своєму. Стосунки з матір'ю стали для письменниці Лесі Українки потужним мотиваційним двигуном, завдяки йому вона й досягла всього.

Вернімося до тієї частини епістолярію, яка стосується хвороби Лесі Українки. Якщо відібрати всі такі листи, то історія хвороби — це буде чималий том. Із різними адресатами тема хвороби розгортається по-різному. Батькам донька докладно звітує, обговорює деталі обстеження, обставини, які складаються, наголошує моменти покращання, тобто, попри досить гнітючу картину страждань, перемає звіти прикладами того, що лікування дає результат, тобто має сенс. Попри ностальгію за домом, часто наголошує шкідливість волинського, навіть полтавського чи київського клімату і корисність кримського або італійського. Характерний приклад — лист від 22.03.1898 р. із Ялти:

«Люба мамочко!

<...> В Колодяжне їхати просто з Криму я боюся, бо там мені завжди був страх від малярійного баціла. Нарешті скажу, що я не панькалась би з своїми нервами так, коли б не зважила (і ти ж зо

мною згодилась!), що цього року треба зробити операцію. Отже, для операції треба сили відпору не менш, ніж для вприскувань, може, й більше. Коли йти на війну, то треба узброїтись. Ти бачила і знаєш добре, який вид і розміри мають оці мої нервові напади, і, певне, згодишся з п. Дериж[ановим], що з ними слід боротись. Тільки все-таки я ніколи не ставила себе ні центром світа, ні центром нашої сім'ї, а через те прошу обговорити програму мого лічення, беручи на увагу загальний бюджет і загальні потреби та порядок життя нашої родини. Не приносячи сама жертв, я не хочу приймати їх від інших» [10, т. 12, с. 123].

Зауважимо тонкі переходи в інтонації і сенсі: від наголошування серйозності хвороби до відмови від фінансових витрат на її лікування. Лесі добре в Криму, бо сприятливий клімат, але ще краще їй, коли до неї приїздять гості — будь-хто з родини. Їй добре бути з родиною, але окремо від неї. Саме такий характер стосунків (близько і далеко) їй влаштовує найбільше, і таку унікальну можливість створила для неї хвороба.

У листах до брата Михайла, сестри Ольги, дядька, дядькового друга М. Павлика — зовсім інша історія хвороби. 13 жовтня 1891 р. до М. І. Павлика: «Я тепер маюся наче трохи ліпше, але знаю добре, що ненадовго, бо вже пропасниця знову чепилася, а вона в мене вірніша всякої дружини — хутко не покине. Для письменця, надто для поета, се дуже погана слабкість, бо вона, власне, тоді найбільше мучить, коли людина увійде в поетичний настрій, принаймі у мене так воно є. Але то дарма, я таки не покладаю рук, а лагожу дещо. Дуже хочу одну річ для вас дописати (якщо приймете це), що почала цього року, але нічого не обіцяю, як хутко, бо я за себе нічого ручити не можу. Мені тепер ще одна дуже велика біда, — починає від часу до часу друга нога боліти, я се тримаю від всіх наших у великому секреті, бо то нічого не допоможе, як хтось там буде надо мною розпадатись, але мені се дуже тяжить на душі. Як писатимете дядькові, то цього не кажіть, бо я не хочу» [10, т. 11, с. 170].

Мотив хвороби активно вплітається у творчий процес, і сама творчість стає хворобливою, але не припиняється. «Жаль якось і вимовить, але мушу сказати, що моє оце двохмісячне лежання у липких кайданах було зовсім надаремнісінько, отак таки зовсім надаремно! А прибиток хіба тільки той, що тепер знов ходжу на двох милицях, що болять ноги в ступнях і через те я хожу по-котячому, та ще й спина болять гірш, ніж перше, — більше яких трьох минут не можу рівно сидіти, ні на що не спершись. От така то твоя сестра ледача,

Михайлику! Та таки й зовсім ледача я стала: пишу маленькі віршики для власної втіхи і розривки, а роботи — жаднісенької! перекладу — нікоторого» (лист до брата Михайла 30 травня 1890 р.) [10, т. 11, с. 108–109]. Хвороба не виправдовує, а зобов'язує — такий мотив звучить чим далі, тим частіше.

Наприкінці життя в листах до сестри Ольги, до друзів, зокрема Ольги Кобилянської, процес творчості описано як напад своєрідної хвороби, гарячки, лихоманки, яка виснажує сили до краплі і вимагає тривалого одужання. До сестри: *«Не можна, гріх бути інвалідом, коли так багато роботи і так мало людей, треба перестати ним бути, коли не можеш зараз, то через рік, через два, через три, а все-таки треба вийти в люде! і я вийду або під ножем пропаду, а так не зостанусь»* (24 листопада 1897 р., Ялта). *«Не скрию від тебе, що бувають у мене хвилини розпачі, коли мені здається, що все даремне, що я от-от упаду на дорозі і важкий хрест задавить мене, але се хвилини тільки, взагалі ж я думаю, що хоч сама не житиму, та завжди буду в силі помагати жити иншим, хто тільки схоче моєї помочі»* (28 листопада 1897 р., Ялта) [10, т. 12, с. 82; с. 83].

Характер листів про хворобу суттєво зміниться відтоді, як Ольга отримає фах лікаря, фактично стане особистою лікаркою сестри, тож у листах Лесі до Ольги останнього періоду життя найбільше медичних подробиць, найдовші описи перебігу хвороби.

Але до кінця життя в листах до сестри переважає не так хвороба сама по собі, як пошук способів боротьби з нею, діловий підхід, раціоналізм, домінує розуміння, що хвороба — це життєва історія, що хвороба не може стати виправданням чи підставою для того, щоб не виконати свої обов'язки (звісно ж, взяті на себе добровільно й свідомо).

Хвороба — другий після матері за важливістю персонаж біографічного наративу Лесі Українки. Вона забирає найбільше тексту, втручається в усі інші стосунки, визначає спосіб життя, пріоритети, цілі й завдання. Із цим персонажем іде невпинна виснажлива війна, із поразками, поступками і відступами, із незмінним супроводом нервових нападів, істерії, фізичного виснаження і, звісно, «скрежету зубовного» від больових атак.

Але це, на сторонній погляд, просто каторжне життя, супроводжується численними запевненнями, що вона цілком здорова, навіть дужа, сильна і спроможна. Результати, навіть прості переліки зробленого, переконують: ні, хвора слабосильна жінка на таке не спроможна.

Так само, як першу головну дійову особу свого біографічного сюжету, тобто матір, Леся Українка змогла перетворити свою хворобу на потужний мотиваційний двигун. І мати, і хвороба — персонажі, які могли завадити народженню і становленню видатної письменниці Лесі Українки. Але і мати, і хвороба стали запорукою цього процесу. Подиву гідна історія, видатна біографія, головні події якої відбулися у внутрішньому світі особистості.

Висновки. Сучасна наукова біографія може постати лише внаслідок узгодження зовнішнього і внутрішнього життя автора. Документи, які підтверджують факти зовнішньої біографії, не мають дисонувати з документами іншого гатунку, з еґо-документами: епістолярієм, щоденником, мемуарами, художніми текстами біографічного характеру, тощо, тобто всіма тими текстами, які засвідчують погляд або оцінку зсередини, указують на важливий фрагмент внутрішньої біографії.

Застосування психоаналітичного підходу може зорієнтувати біографа в його бажанні пізнати внутрішню біографію письменниці, але, як доводять згадані приклади застосування психоаналізу до біографії Лесі Українки, може дати і протилежний результат: надмірно об'єктивувати внутрішній процес, який, на відміну від життєвого фактажу, не розкладається на автономні чи самодостатні фрагменти. Тому важливий біографічний наратив, цілісна, але двопланова історія, зовнішня і внутрішня, суть і пафос якої — у спробі пояснити феномен постання геніальної особистості завдяки чи всупереч обставинам.

Зрештою, нині варто поставити під сумнів саму необхідність існування власне наукової біографії. Принаймні, таке визначення потребує досить істотної формалізації, а це так само суперечить завданню описати життя унікальної особистості. Якби на основі епістолярію Лесі Українки було написано кілька розвідок, які всебічно висвітлюють її стосунки з кількома головними персонами її життя, мабуть, це мало б не меншу вагу, ніж наукова біографія.

1. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / Оксана Забужко. — Київ : Факт, 2007. — 640 с.
2. Зборовська Н. Моя Леся Українка : есей / Ніла Зборовська. — Тернопіль : Джура, 2002. — 228 с.
3. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Ольга Косач-Кривинюк. — Репринт. вид. — Луцьк, 2006. — 928 с.
4. Мірошниченко Л. Леся Українка. Життя і тексти / Лариса Мірошниченко. — Київ : Смолоскип, 2011. — 264 с.

5. Моклиця М. Леся Українка: деконструкція прочитань / Марія Моклиця. – Київ : Кондор, 2022. – 430 с.
6. Скрипка Т. Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка). Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія / Тамара Скрипка. – Київ : Темпора, 2015. – 536 с.
7. Скрипка Т. Родові гнізда Драгоманових-Косачів: їх устрій та культура / Тамара Скрипка. – Київ : Темпора, 2013. – 656 с.
8. Спогади про Лесю Українку : у 2 т. Т. 1 / упоряд. Т. Скрипка. – Київ : Темпора, 2017. – 368 с.
9. Павличко С. Теорія літератури / Соломія Павличко. – Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 680 с.
10. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 11–14. Листи / редкол.: В. Агеева, Ю. Громик та ін. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021.

REFERENCES

1. Zabuzhko, O. (2007). *Notre Dame d'Ukraine: Ukrainka v konflikti mifolohii [Notre Dame d'Ukraine: Ukrainka in the conflict of mythologies]*. Kyiv, Ukraine: Fakt. [In Ukrainian].
2. Zborovska, N. (2002). *Moia Lesia Ukrainka: Esei [My Lesya Ukrainka: Essay]*. Ternopil, Ukraine: Dzhura. [In Ukrainian].
3. Kosach-Kryvnyiuk, O. (2006). *Lesia Ukrainka. Khronolohiia zhyttia i tvorchosty [Lesya Ukrainka. Chronology of life and creativity]* (reprint). Lutsk, Ukraine. [In Ukrainian].
4. Miroshnychenko, L. (2011). *Lesia Ukrainka. Zhyttia i teksty [Lesya Ukrainka. Life and texts]*. Kyiv, Ukraine: Smoloskyp. [In Ukrainian].
5. Moklytsia, M. (2022). *Lesia Ukrainka: Dekonstruktivna prochyttan [Lesya Ukrainka: Deconstruction of readings]*. Kyiv, Ukraine: Kondor. [In Ukrainian].
6. Skrypka, T. (2015). *Larysa Petrivna Kosach-Kvitka (Lesia Ukrainka). Biohrafichni materialy. Spohady. Ikonohrafiia [Larisa Petrivna Kosach-Kvitka (Lesya Ukrainka) Biographical materials. Memoirs. Iconography]*. Kyiv, Ukraine: Tempora. [In Ukrainian].
7. Skrypka, T. (2013). *Rodovi hnizda Drahomanovykh-Kosachiv: Yikh ustria ta kultura [Ancestral nests of the Drahomanovs-Kosaches: Their system and culture]*. Kyiv, Ukraine: Tempora. [In Ukrainian].
8. Skrypka, T. (Comp.). (2017). *Spohady pro Lesiu Ukrainku [Memoirs of Lesya Ukrainka]* (Vol. 1). Kyiv, Ukraine: Tempora. [In Ukrainian].
9. Pavlychko, S. (2002). *Teoriia literatury [Theory of literature]*. Kyiv, Ukraine: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy". [In Ukrainian].

10. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv [Complete academic collection of works]* (Vols. 11-14). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].

Рукопис одержано 27.06.2022 р.

Mariia MOKLYTSYA, D.Sc. (Philology), Professor, Department of Theory literature and foreign literature, Lesya Ukrainka Volyn National University (Lutsk, Ukraine).

Phenomenology of internal biography: Lesya's Ukrainka epistolary.

Purpose: to sharpen the issue of the lack of a scientific biography of Lesya Ukrainka with a sufficient amount of biographical materials; prove the necessity of introducing the concept of "internal biography". **The research methodology:** it is proposed to intensify psychoanalytic approach to the materials of the inner biography, which manifest itself in ego-documents, in the case of Lesya Ukrainka –in her rich and varied epistolary. **Scientific novelty:** is the concept of "internal biography"; it is proposed to reconcile the facts of life events with internal biography, which can be modeled on the basis of ego-documents, using psychoanalysis. It is proposed to use the method of Z. Freud, applied in the work "Thomas Woodrow Wilson, 28th President of the United States". **Conclusions.** Modern scientific biography can appear only as a result of the coordination of external and the inner life of its object and subject. Documents confirming the facts of the external biographies, should not dissonant with documents of another kind: epistolary, diary, memoirs, artistic texts of a biographical nature (all that can be defined as an ego-document), those texts that testify to the view of life events from within indicate an important fragment of the internal biography. An objective view of subjective materials is offered not only psychoanalytic methodology, but also linguistic and literary analysis. After all, the texts of the writer's letters are an organic part of her artistic work, especially in the field of speech, author's style. Therefore, a biographical narrative placed in the epistolary at a deeper level, subtext or supertext. In contrast to the autobiography, which is rationally adapted to the needs of the genre, epistolary reveals much deeper areas of inner life, mostly unconscious or emotionally intuitive. Also in the epistolary are widely represented introspection, self-criticism, reflection on these or those events – all these are important fragments of the inner biography of Lesya Ukrainka.

Key words: scientific biography, external biography, internal biography, autobiography, psychoanalysis, biographical narrative, ego-document.